Lovitura de stat *(coup d'État)* este o subcategorie istorică definită prin acțiunea de preluare ilegală a puterii de către o persoană sau un grup care exercită funcții în interiorul aparatului de stat. Definiția loviturii de stat insistă pretutindeni pe particularitatea acțiunii din interiorul structurii de stat. Pentru percepția corectă a semnificației „de interior" pe care o are lovitura de stat în terminologia internațională, trebuie subliniat că o acțiune dusă din afara structurii de stat poartă – după caz – alte denumiri: insurecție, revoltă, răscoală. Ele aparțin toate societății civile.

Lovitura de stat militară (puciul) este o formă a loviturii de stat dată de armată, cu sau fără întrebuințarea armelor, dar cu folosirea deplină a autorității instituției militare și mizând pe percepția populară a forței pe care o reprezintă. Puciul cunoaște două tipuri de dezvoltare ulterioară: 1) după aplicarea loviturii, forțele militare conduc statul și introduc regimul militar, și 2) după consumarea loviturii militare, forța de puci cedează puterea unui regim civil aservit.

Prin urmare, evenimentele din decembrie 1989 au fost compuse din mai multe acțiuni, considerate subcategorii istorice și care au declanșat, începând cu ziua de 14 decembrie 1989, un proces revoluționar, încheiat la 20 mai 1990, odată cu primele alegeri libere.

Tentativa de revoltă de la Iași, revolta de la Timișoara, revolta de la București și lovitura militară dată în dimineața zilei de 22 decembrie sunt părți componente ale revoluției române din 1989–1990 și nu se substituie una pe alta.

PRELIMINARII

Martie 1985 – noiembrie 1989

11 martie 1985. Plenara extraordinară a CC al PCUS îl alege pe Mihail Sergheevici Gorbaciov (n. 2 martie 1931) în funcția de secretar general al CC al PCUS. Caracteristică pentru noul personaj instalat la Kremlin, ca urmare a pregătirii și desemnării sale drept succesor de către Iuri Andropov, este afirmația sa din *Memorii:* „Atunci când, în aprilie 1985, am acceptat să conduc Comitetul Central al PCUS în calitate de secretar general, știam că mă așteaptă o muncă uriașă de transformări"[1].

28–29 martie 1985. Cu unanimitate de voturi, Marea Adunare Națională a RSR îl realege pe Nicolae Ceaușescu în funcția de președinte al României, ca urmare a rezultatului alegerilor din 17 martie.

23 aprilie 1985. Cu ocazia primei sale cuvântări la Plenara CC al PCUS, Mihail Gorbaciov propune trecerea la reforme economice de mare anvergură și asigură activul de partid că URSS, sub conducerea sa, va urma linia leninistă în politica internațională. Sunt enunțate premisele programului *perestroika*.

[1] Mihail S. Gorbaciov, *Memorii*, Ed. Nemira, București, 1994, p. 6.

26 aprilie 1985. Cu ocazia întâlnirii la nivel înalt a șefilor de stat ai țărilor participante la Tratatul de la Varșovia se hotărăște prelungirea duratei de valabilitate a acestui tratat cu încă 20 de ani.

17 octombrie 1985. Prin Decretul prezidențial nr. 208 este instituită starea de necesitate în Sistemul energetic național al României și se trece la regimul militarizat al acestui sistem. La articolul 4, de exemplu, se prevedea numirea unui comandant militar în conducerea unităților producătoare de energie electrică și care avea în subordine „un grup de cadre militare stabilit de Ministerul Apărării Naționale"[2].

15 ianuarie 1986. Mihail Gorbaciov anunță că, prin decizia Biroului Politic al CC al PCR, „Uniunea Sovietică propune eliberarea Terrei de arma atomică până la sfârșitul secolului, acționând pe etape și într-un mod consecvent, în viitorii cincisprezece ani"[3]. Se declanșează astfel programul negocierilor sovieto-americane pentru destinderea situației politice internaționale și programul lui Gorbaciov de protejare a reformelor interne și a statutului de Mare Putere al URSS prin asigurarea sprijinului SUA și al statelor NATO (procedeul „morții aparente").

16 mai 1986. Președintele României, Nicolae Ceaușescu, semnează la Moscova programul de lungă durată privind dezvoltarea colaborării economice și tehnico-științifice dintre România și URSS până în anul 2000.

12 noiembrie 1986. Are loc la București ședința extraordinară a Consiliului Militar al Forțelor Armate Unite ale statelor participante la Tratatul de la Varșovia.

[2] *Buletinul Oficial* nr. 50 din 18 octombrie 1985, p. 411.
[3] Mihail S. Gorbaciov, *op. cit.*, p. 194.

13 noiembrie 1986. În ședința Biroului Politic al CC al PCUS, Mihail Gorbaciov face o prezentare a bilanțului întâlnirii de la Moscova cu conducătorii statelor socialiste:

„Mihail Gorbaciov: La această întâlnire, noi am obținut mai mult decât în alți ani. Întâlnirea a reprezentant pentru ei cel mai important eveniment, atât din punctul de vedere al conținutului, cât și al noutăților. Ea răspunde întru totul noii noastre politici. În primul rând, întâlnirea confirmă linia Congresului al XXVII-lea în privința relațiilor din cadrul Comunității statelor socialiste. Toate ideile Congresului, toate modalitățile de abordare în politică au fost însușite de către prieteni. Totodată, ca urmare a presiunii exercitate de către cei care muncesc și de către masa partidului, hotărârile Congresului al XXVII-lea au fost însușite.

În al doilea rând, au fost enunțate principiile referitoare la relațiile în cadrul Comunității statelor socialiste, ele fiind susținute de către toți. Ceaușescu, în special, a fost mulțumit: în sfârșit, chipurile, a fost însușită concepția lui *(râsete)*. Tovarășii au fost recunoscători pentru faptul că noi am evaluat în spirit autocritic trecutul și ne-am asumat acest trecut. «Pentru prima dată, PCUS a vorbit așa despre sine», a afirmat Jivkov.

În al treilea rând, concluzia practică este că a fost deschis drumul pentru reorganizarea profundă a cooperării în cadrul Comunității. Totul pe baza independenței.

În al patrulea rând, am făcut bine că am invitat membri neeuropeni ai Comunității. S-a ajuns la concluzia că problema slabei dezvoltări a Consiliului Economic de Ajutor Reciproc trebuie revăzută. Lipsa relațiilor în această problemă este de neadmis. Ei văd lucrurile astfel: să fie relații, URSS să ajute. Iar alții (RDG, Ungaria) chiar doresc să obțină ceva din slăbiciunea altora. Sunt însă semnalmente că și «cei slabi» se reorganizează. Fidel, de exemplu, se pare că a înțeles că a stricat ceva. Vietnamul și-a impus obiective realiste pentru congresele care urmează. Sunt înclinați să mizeze pe rezolvarea problemei alimentare, a celei de producere de mărfuri, a problemelor cetățeanului. Într-un cuvânt, începe reevaluarea. Noi am blocat mulți bani acolo *(în țările slab dezvoltate* – n.tr.). Propun să

elaborăm un program separat pentru statele slab dezvoltate din cadrul CAER și să-l analizăm într-una din întâlnirile viitoare cu conducerile statelor socialiste.

În al cincilea rând, un loc important l-a ocupat problema cooperării în domeniul suprastructurii (ideologiei)... Aici au fost mai multe critici decât în domeniul economic. Aici, Jaruzelski a fost cel mai consistent.

În legătură cu cea de-a 70-a aniversare noi propunem... o întâlnire informală a delegațiilor care vor sosi la aniversare. Secretarii generali au sprijinit această propunere. Mă gândesc însă că nu trebuie să-i invităm doar pe comuniști, ci și pe alții care vor dori. Ceaușescu, din nou, le-a spus pe ale sale. Mai rău decât înainte. Mai ales în problemele internaționale. A vorbit mult și în plus; multă demagogie. De exemplu: «Despre reformă *(perestroika,* în original – n.tr.) cică trebuie vorbit în plan tactic, iar strategia noastră să fie comunismul!» A pus în umbră *perestroika:* «Ce să mai reformăm? În România, de mult s-a reformat!» Ar trebui decorat *(el* – n.tr.) pentru democrație, deși în țară e dictatura lui Ceaușescu... În privința socialismului este pentru «socialismul ereditar», pentru «socialismul dinastic». Ne-a spus: «Nu sunt necesare noi modalități de cooperare, însă România nu se va pronunța împotriva utilizării noilor forme de colaborare».

Fidel a fost mulțumit de întâlnire. El consideră Africa drept «veriga slabă» a lanțului dominației imperialiste, unde trebuie rupt. S-a plâns de slaba înarmare a militarilor cubanezi din Angola. Ne roagă să i-l dăm înapoi, în Angola, pe generalul Kurocikina. Mi-a pus o întrebare: «De ce papa merge în America Latină, iar Gorbaciov nu?» Jaruzelski a contribuit cel mai mult. Are o mulțime de probleme, dar este convins că se va descurca. Când eram doar noi doi, mi-a spus: «Mă uit la colegi – îmi spune – și nimic nu va ieși din ei. Ceaușescu nu va face nimic din ce am hotărât. Iar ceilalți, pur și simplu, nu pot pentru că sunt bătrâni, obosiți. Haideți 'să tragem căruța' împreună, eu cu dumneavoastră».

Kadar nu prea ne-a ajutat de data aceasta cu multe idei. Însă este un om politic înțelept și maleabil. Cu noi este fără rezerve. Își imaginează foarte bine ce îl așteaptă în țară. Nu sunt motive de

neliniște. I-am spus: «Doar SUA vă propun, *de facto,* să o rupeți cu URSS, iar atunci vă vor ajuta». I-am făcut o aluzie: «Vă ajunge să stați în două luntri. Evaluarea care a dat-o economiei Ungariei concordă cu a noastră». Cu Husak am avut o bună convorbire. Am dezbătut totul. Era mulțumit când i-am spus că îl sprijinim și ne-a rugat să-l sprijinim să realizeze cotitura. Mi-a lăsat proiectul raportului său la Plenara CC al PCC. ... Vietnamul este o țară importantă, poporul este puternic; un sprijin de nădejde în planurile noastre strategice.

Întâlnirea mi-a dat un sentiment de încredere că putem rezolva problemele și în URSS, și în Comunitatea statelor socialiste"[4].

23 noiembrie 1986. Drept răspuns la inițiativele sovietice pe direcția dezarmării, Nicolae Ceaușescu organizează în România un simulacru de referendum pentru reducerea cu 5% a armamentelor, efectivelor militare și a cheltuielilor de apărare ale țării.[5]

6 februarie 1987. Manifestația de protest a studenților ieșeni împotriva condițiilor de cazare din căminele studențești. În absența unor lideri, manifestația se destramă în aceeași după-amiază.

25–27 mai 1987. Vizita oficială în România a lui Mihail S. Gorbaciov. Cu această ocazie, liderul de la Moscova îi cere lui Nicolae Ceaușescu să aplice reforme care să modifice regimul comunist din România după modelul *perestroika.* Totodată, liderul sovietic își exprimă nemulțumirea pentru atitudinea României față de URSS. La Uzinele „23 August" a vorbit muncitorilor despre calitatea proastă a produselor românești trimise în URSS, iar la un

[4] Stenogramele ședințelor Biroului Politic al CC al PCUS, *V Politbiuro ȚK KPSS... Po zapisiam Anatolia Cerniaeva, Vadima Medvedeva, Ghiorghiia Șahnazarova (1985–1991),* A. Cerniaev (red. responsabil), V. Medvedev, A. Veber, Moscova, Ed. Alpina Biznes Buks, 2006, pp. 105–107.

[5] Cristina Păiușan, Narcis Dorin Ion, Mihai Retegan, *Regimul comunist din România. O cronologie politică (1945–1989),* Ed. Tritonic, București, 2002, p. 320.

moment dat chiar și-a pierdut controlul: „Tot ce nu merge în Apus se trimite în Răsărit. Ca într-o ladă de gunoi!"[6]

În anturajul său a fost auzit referindu-se la Nicolae și Elena Ceaușescu cu expresia „niște ucenici", la care, informată, Elena Ceaușescu a înscenat o criză cu efect asupra soțului ei, dar și asupra vizitei. Mihail Gorbaciov trebuie să fi înțeles atunci că schimbarea regimului în România va fi foarte greu de făcut, chiar și pentru Uniunea Sovietică. Nicolae Ceaușescu refuza schimbarea, afirmând că el a aplicat de mult aceste reforme.

În același context, directorul Editurii Tehnice, Ion Iliescu, este îndepărtat din București, pentru a se evita o întrevedere cu Gorbaciov. În legătură cu același moment, Virgil Măgureanu va declara într-un interviu din 25 iulie 2005: „În centrii de decizie majori din Europa, în primul rând la Moscova, fusese omologată și conturată succesiunea și venirea lui Ion Iliescu la putere. Cu doi-trei ani înainte de venirea lui Gorbaciov în România se conturase deja necesitatea găsirii unui succesor. Prin toată rețeaua de comunicări, prin toate interferențele între notele serviciilor circula același nume"[7].

4 iunie 1987. Mihail S. Gorbaciov prezintă Biroului Politic al CC al PCUS raportul asupra vizitei oficiale efectuate în România:

„Mihail Gorbaciov: Principialitatea și răbdarea noastră în relația cu Ceaușescu și cu țara, în general, l-au scuzat. Impresionează construcțiile care se execută în București. O arhitectură ambițioasă. Ceaușescu a comunicat că, în 1990, problema locuințelor va fi rezolvată. Însă situația oamenilor este extrem de dificilă. 10 kg de carne pe cap de locuitor, pe an. Datoria externă este de aproximativ 3 miliarde de dolari. Sunt probleme cu căldura, alimentele, bunurile de larg consum și energia electrică. Ceaușescu ne-a încredințat tot timpul că la el totul a fost de mult rezolvat. Mă uit la el, îl ascult și mă simt

[6] Boris Buzilă, *În prezența stăpânilor. Treizeci de ani de jurnal secret la „România liberă"*, Ed. Compania, București, 1999, p. 269.

[7] Alex Mihai Stoenescu, *De la regimul comunist la regimul Iliescu. Virgil Măgureanu în dialog cu Alex Mihai Stoenescu*, Ed. RAO, București, 2008, p. 31.

prostit. La el totul a fost deja hotărât: și în problema democrației, și în problema alegerilor libere, și în problema cooperatistă și a drepturilor colectivelor de muncă.

Când am ieșit în stradă de la Ceaușescu, reacția oamenilor a fost asemenea unei flașnete stricate: «Ceaușescu–Gorbaciov!», «Ceaușescu–Pace!» Când m-am apropiat de oameni, i-am întrebat: «Dar voi știți și alte cuvinte?» Ulterior, mi-au comunicat că acești limbuți fuseseră aduși cu un autobuz în mod special. Toate mi-au produs o impresie apăsătoare. Chiar așa să jignești poporul!? Ne-au dus la un magazin și la o piață. Expoziție. Mi se spune că, după aceea, când am plecat de acolo, mulțimile s-au repezit să înșface tot.

Ceaușescu s-a supărat foarte tare, când eu, în mod public, la o mare adunare, am vorbit despre transparență *(glasnosti*, în original, n.tr.), despre reformă *(perestroika,* în original, n.tr.), când mi-am permis să vorbesc în mod concret despre ceea ce facem noi în URSS. Acest lucru l-a scos din minți. De aceea trebuie să ne comportăm cu el cu grijă, treptat, fără să ne grăbim, fără să exagerăm posibilitățile noastre, luând în considerație, totodată, faptul că în societatea românească se dorește foarte mult apropierea de noi.

Ceaușescu a încercat să ne acuze în mod direct pentru faptul că noi îl sancționăm economic pentru politica sa autonomă. Drept răspuns, eu l-am întrebat: doar el s-a orientat după ajutor și sprijin către Occident, și dorea să obțină simpatia Occidentului pe seama noastră. Atunci pentru ce emiteți pretenții față de noi? Și, de fapt, ce vă împiedică să inițiați contacte cu noi, cu URSS, fie și pe linia organizațiilor sociale sau județene?

Impertinența lui era foarte mare. Suficiență și fanfaronadă, tendința de a-i învăța și povățui pe toți. În problemele internaționale, haos și vârtej. Printre altele, s-a pronunțat cu tărie împotriva conceptului de «suficiență» din doctrina noastră militară.

Se poate pune întrebarea dacă ar fi trebuit, de fapt, să mergem la el? Cred că nu, în această situație"[8].

[8] Stenogramele ședințelor Biroului Politic al CC al PCUS, *V Politbiuro ȚK KPSS... Po zapisiam Anatolia Cerniaeva, Vadima Medvedeva, Ghiorghiia Șahnazarova (1985–1991),* A. Cerniaev (red. responsabil), V. Medvedev, A. Veber, Moscova, Ed. Alpina Biznes Buks, 2006, pp. 194–195.

7 noiembrie 1987. Nicolae Ceaușescu participă la manifestările de la Moscova dedicate împlinirii a 70 de ani de la „Revoluția din octombrie 1917". Întâlnirile cu Mihail Gorbaciov sunt protocolare, reci.

15 noiembrie 1987. Mișcarea muncitorească de la Brașov. În ziua de 15 noiembrie 1987, duminică, zi în care se desfășurau alegerile pentru Consiliile populare, dar și zi în care se lucra pentru îndeplinirea planului, muncitorii de la Uzinele „Steagul Roșu" (Autocamioane Brașov), plecați încolonați spre secțiile de votare, au transformat această deplasare într-un marș de protest. În oraș se răspândise de câtva timp zvonul că vor urma concedieri masive determinate de lipsa de productivitate a unității economice și de scăderea comenzilor. Produsele uzinei – camioane – erau slabe calitativ și depășite tehnologic. Din aceste cauze, muncitorii nu-și mai luau salariile sau le ridicau serios diminuate. Vasile Bădin, participant la manifestație, și-a prezentat motivația într-o carte de interviuri: „Când am ajuns la serviciu și am văzut fluturașul lăsat în dulap de schimbul meu cu banii pe care trebuia să-i ridic, când am văzut că nu-mi ajung nici pentru hrana copiilor, darămite pentru hainele lor, am spus că nu mai dau drumul la mașină. Nu mai aveam de ce să lucrez, nu mai aveam nici o motivație"[9]. Mulțimea, iritată de prezența echipajelor miliției, se îndreaptă protestând spre sediul județean al Partidului Comunist care adăpostea și Consiliul Popular. Muncitorii au pătruns în clădire, unde au devastat mai întâi bufetul Consiliului Popular, care pregătise masa de festivități pentru alegeri. Ulterior, au fost devastate câteva încăperi ale sediului PCR județean; martorii precizează că un portret al lui Nicolae Ceaușescu ar fi fost aruncat pe fereastră sau că i s-ar fi dat foc.

Așa cum este descris evenimentul din mai multe surse în presa română postrevoluționară, protestul a pornit cu caracter economic și social. Gabriela Chivi, un alt participant la eveniment, a explicat: „Când am ajuns la uzină, lucram în primul schimb, vedeam oamenii

[9] Marius Oprea, Stejărel Olaru, *Ziua care nu se uită. 15 noiembrie 1987, Brașov*, Ed. Polirom, Iași, 2002, p. 16.

cum refuză să intre în secții. Așteptam afară, nu să facem grevă, nici pe departe așa ceva. Noi, practic, ne ceream banii. Aveam salariile înjumătățite și nu mai puteam accepta această situație. Nu pot să spun că am făcut gesturi ieșite din comun, nu am spart nimic, dar am intrat în Consiliul Județean pentru că îl urmam pe fratele meu"[10]. Agitația și apoi furia muncitorilor au fost amplificate și de informația că liderii politici ai uzinei luaseră prime, deși planul nu era îndeplinit. La fel cum se va întâmpla și în alte situații ulterioare, intervenția brutală și nepotrivită a Miliției a incitat spiritele, agresiunea autorității, fie și numai verbală, constituindu-se în declanșator pentru exprimarea nemulțumirii politice, care avea o esență economică. Câțiva intelectuali care au încercat să ia apărarea muncitorilor arestați la Brașov – Doina Cornea, Radu Filipescu, Gabriel Andreescu – au fost contactați de Securitate și intimidați.

26 februarie 1988. Este emisă la Washington *Declarația oficială a Guvernului SUA* prin care se anunță hotărârea de a se retrage României *Clauza națiunii celei mai favorizate,* începând cu 3 iulie 1988.

28 februarie 1988. Ca urmare a deciziei unilaterale a lui Nicolae Ceaușescu din ziua precedentă (27 februarie), Guvernul României publică o declarație prin care anunță renunțarea la *Clauza națiunii celei mai favorizate* în relațiile cu SUA.

Martie–aprilie 1988. Se produc modificări în atitudinea conducerii DSS. Mișcarea muncitorească de la Brașov este importantă nu numai prin faptul că ilustrează situația dramatică a cetățenilor și o primă tentativă serioasă de revoltă, ci și prin consecințele sale în planul raporturilor dintre Nicolae Ceaușescu și șeful Departamentului Securității Statului. Noul șef al DSS, generalul Iulian Vlad, hotărăște să-i pună la dispoziție lui Nicolae Ceaușescu, pentru prima dată, rapoarte privind starea de spirit a populației. În același timp,

[10] *Ibidem*, p. 26.

declanșează conspirativ o operațiune de protejare a instituției, în eventualitatea unei schimbări a liderului politic de la București.

1 iulie 1988. Este emis Ordinul 2600/1988. Propaganda postdecembristă a transformat acest ordin – în absența altuia – în documentul esențial al acțiunii „teroriștilor-securiști" din decembrie 1989. După 17 ani de la evenimente, cunoaștem cu certitudine că această afirmație este falsă, produsă și promovată intenționat de Silviu Brucan. Documentul este însă important pentru schimbarea atitudinii Securității după mișcarea muncitorească de la Brașov. Ordinul îi scotea pe ofițerii de Securitate din contactul direct cu cetățenii, în cazul unei mișcări de stradă și al unui ordin de represalii, atribuindu-le exclusiv misiuni de culegere de informații. Forțele trupelor de Securitate erau subordonate pe plan local forțelor Ministerului de Interne, pentru a se înlătura responsabilitatea conducerii DSS în cazul represiunii violente, cu arme de foc. Trupele USLA primesc exclusiv misiuni defensive, de pază a unor obiective de interes național. Apariția Ordinului 2600, precum și sistemul de informare a șefului statului cu buletine despre starea socială și starea de spirit a populației, marchează declanșarea operațiunii Securității de a se autoproteja pentru situația în care Nicolae Ceaușescu va încerca să folosească sistemul de putere militară al regimului (MI, Securitate, MApN, Procuratură) împotriva populației. Limitele Ordinului 2600/1988 au fost invocate și folosite de generalul Iulian Vlad, începând cu 16 decembrie 1989, pentru a justifica neimplicarea Securității în incidentele violente de la Timișoara. Această atitudine a fost interpretată de presa postdecembristă ca o trădare a lui Nicolae Ceaușescu de către Securitate.

4 octombrie 1988. Cu ocazia vizitei în URSS a lui Nicolae Ceaușescu, acesta face un demers pentru creșterea volumului schimburilor economice între URSS și România, precum și creșterea cotelor de energie furnizată de URSS României. Ceaușescu este refuzat prin trecerea problemelor la nivel de comisii de experți, a căror întrunire va fi prevăzută abia pentru 1990. Nicolae Ceaușescu decide transferul interesului comercial al României către Iran și Irak.

15 ianuarie 1989. România se asociază cu rezerve la Reuniunea de la Viena a Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa (CSCE), pregătindu-și astfel dreptul de a nu respecta înțelegerile convenite în Documentul final.

1–2 februarie 1989. Sunt înaintate conducerii superioare de partid a URSS **Raportul Comisiei Bogomolov** și **Raportul Iakovlev,** care, împreună cu raportul special al ministrului de externe asupra consecințelor schimbării regimurilor comuniste din Estul Europei cu regimuri perestroikiste, se constituie în **Scenariul sovietic pentru gestionarea crizei lagărului comunist european.**

Raportul Comisiei Bogomolov. La 1 februarie 1989, Oleg T. Bogomolov, director al Institutului de Studii Internaționale Economice și Politice, înainta conducerii superioare de partid Raportul Comisiei care îi poartă în mod convențional numele, cu titlul „Schimbări în Europa de Est și impactul lor asupra URSS". Raportul Comisiei Bogomolov pornea cu o caracterizare generală a proceselor social-politice declanșate de criza sistemului comunist în țările lagărului sovietic european, subliniind simptomele erodării accentuate în domeniile economic, politic și ideologic. Pentru momentul analizei, țările comuniste erau împărțite formal în două categorii: țări în care criza a izbucnit deja la suprafață (Polonia, Ungaria și Iugoslavia) și țări în care criza are o dezvoltare latentă (Cehoslovacia, România, RDG, Bulgaria), dar cu atât mai periculoasă. Principala problemă pentru gestionarea crizelor – generate de semnalul dat de *perestroika* moscovită – era blocajul pe care îl manifestau partidele comuniste din aceste țări: „Partidele conducătoare întârzie în mod cronic și negativ în reacția necesară la cursul evenimentelor socio-politice. Nici unul dintre ele nu s-a dovedit până acum capabil să preia inițiativa"[11]. În al doilea rând, crizele dezvoltate în țările comuniste europene creau un pericol major pentru interesele URSS, în

[11] *Memorandum Bogomolov Commission*, „Changes in Eastern Europe and Their Impact on the USSR", 01.02.1989, Cold War International History Project, Wilson Center, SUA, p. 3.

condițiile în care Institutul de Studii Internaționale Economice și Politice estima că URSS nu-și mai poate permite să intervină militar în această zonă și va trebui să accepte anumite schimbări generate de criză, misiunea principală a Moscovei fiind aceea de a controla procesul de schimbare și de a-l limita la conceptul gorbaciovist de „reînnoire a socialismului". Analizând situația din fiecare țară în parte, Raportul Comisiei Bogomolov se oprește și asupra scenariilor posibile pentru România, capitolul dedicat țării noastre, din care au fost publicate anumite pasaje în opera istoricilor Mihai Retegan și Dumitru Preda[12], fiind integral următorul:

„România

1. Scenariul favorabil: Au loc schimbări la nivelul conducerii țării. Drept rezultat, N. Ceaușescu este înlocuit de politicieni rezonabili, capabili de înțelegerea (situației) și de a pune în practică ideile reformelor radicale și ale reînnoirii socialismului. Există precondiții favorabile în România pentru folosirea relațiilor de piață, pentru o restructurare relativ dinamică și o modernizare a economiei, însoțită de o liberalizare a inițiativei economice, precum și pentru crearea unui multisector al economiei competitive.

2. Scenariul blocajului la mijlocul procesului: Se menține actuala conducere a țării sau continuarea (actualei) politici. Dacă resursele care sunt eliberate pe măsură ce datoria externă este plătită sunt folosite pentru a reduce tensiunile sociale, atunci este posibil să fie menținută stabilitatea politică generală pentru o perioadă de timp, simultan cu persistența problemelor politice ale țării și cu perspectiva rămânerii în urmă în progresul științific și tehnic *(progresul tehnico-științific,* n.a.) Dacă totuși conducerea alege să ignore sarcina de a îmbunătăți standardele de viață ale populației și abate resursele eliberate pentru realizarea unor noi proiecte ambițioase, o explozie socială nu poate fi exclusă. În cazul în care procesul de reînnoire aflat în curs în alte țări socialiste nu demonstrează fezabilitatea politicii de

[12] Dumitru Preda, Mihai Retegan, *1989. Principiul dominoului,* Ed. Fundației Culturale Române, București, 2000.

reformă, poate apărea pericolul unei orientări (deplasări) decisive a țării în direcția Vestului (incluzând ieșirea sa din Tratatul de la Varșovia), având în vedere faptul că populația (României) a ieșit de sub influența valorilor socialiste și a fost crescută în mod tradițional în spiritul comuniunii cu lumea latină *(romanskii,* în versiunea rusă). Sprijinul material și financiar venit din Vest, foarte probabil dacă se produc schimbări reale, se poate dovedi foarte eficient într-o țară care procesează (prelucrează) o cantitate apreciabilă de resurse naturale și economice.

Deoarece regimul nu și-a consumat încă resursele și a acumulat recent experiența combinării unor măsuri represive cu manevre sociale pentru a menține stabilitatea, al doilea scenariu pare a fi mult mai probabil. În favoarea sa vine nivelul relativ scăzut al conștiinței naționale și absența unei Opoziții organizate în România. În același timp, o iraționalitate evidentă a politicii actualei conduceri produce o nemulțumire în creștere nu numai la nivelul cel mai de jos (al societății), dar și în rândurile elitei *(verkuşka,* în versiunea rusă – elita comunistă, nomenclatura). De aceea, nu poate fi exclusă posibilitatea unui fel de schimbări de la vârf"[13].

Este de observat de la început că Oleg Bogomolov considera procesele de reformă din România ca inerente și ireversibile, pe măsură ce acestea se dezvoltă în toate țările lagărului comunist european. Scenariul favorabil pentru URSS ținea de îndepărtarea lui Nicolae Ceaușescu de la putere și de instalarea la București a unei conduceri noi, rezonabile. În al doilea rând, scenariul nefavorabil URSS viza în mod realist și precis caracterul iresponsabil al politicii sociale și economice a lui Nicolae Ceaușescu, situație care îndrepta România spre o perspectivă extrem de periculoasă pentru Moscova – o explozie socială necontrolată care, în absența unui model de succes în celelalte țări comuniste europene și pe baza afinității sale latine, va îndrepta țara spre Vest și spre ieșirea rapidă din Tratatul de la Varșovia. Al treilea pericol pentru URSS era renașterea spiritului naționalist în toate statele comuniste eliberate de regimul dictatorial

[13] *Memorandum Bogomolov Commission...,* p. 7.

și declanșarea fără control a sentimentelor antisovietice: „Influențele antisovietice și naționaliste vor opera pe teren îngust, iar autoritatea Uniunii Sovietice și a influenței sale politico-ideologice în rândul unor largi straturi ale populației va crește; desigur, dacă schimbarea politică este văzută ca rezultat al deciziei noastre conștiente, și nu ca rezultat al presiunii unor forțe ostile. Aceasta va fi o *revoluție de sus în jos* în politica externă care va preveni o *revoluție de jos în sus*"[14]. În procesul de evaluare a pericolelor la care se expunea URSS, Comisia Bogomolov a recomandat politicii externe sovietice o liberalizare graduală a relațiilor cu Occidentul, care să atingă un rezultat final precis: constituirea unei noi înțelegeri europene sub denumirea de Casa Comună Europeană, simultan cu reducerea influenței americane în Europa. Uniunea Sovietică trebuia să obțină sprijinul marilor puteri vest-europene – în primul rând Franța și Marea Britanie – cu scopul blocării tentației firești de a folosi slăbiciunea crescândă a Moscovei pentru a produce o intervenție politico-economică masivă în Est și pentru a „smulge" țările lagărului comunist european din sfera de influență sovietică. În favoarea acestei mișcări se pronunțau și „cercuri vestice responsabile care au ajuns la concluzia că, prin cooperarea cu forțele reformiste, pot obține mai mult decât să încerce o extragere individuală a unor țări socialiste din sfera de influență a URSS"[15]. Efectul înțelegerilor realizate de URSS în Vest poate fi definit nu numai prin cererea expresă adresată de SUA lui Mihail Gorbaciov de a interveni militar în România, în decembrie 1989 – cerere refuzată de Moscova, deoarece avea încă în dezvoltare operațiunea neconvențională care oferea avantajul imaginii de „revoltă spontană" românească –, ci și prin dezinteresul major al cancelariilor occidentale pentru o pătrundere substanțială a capitalului pe piața românească și limitarea acțiunii politice la declarații favorabile FSN, vagi sau steril încurajatoare la adresa Opoziției. Aici Corneliu Coposu a înțeles perfect jocul, atunci când a afirmat: „Occidentul se va lăsa păcălit, sunt convins de acest lucru, nu ne vom

[14] *Ibidem*, p. 10.
[15] *Ibidem*, p. 9.

putea baza pe el; primii care ne vor întoarce spatele vor fi americanii"[16].

Un alt avantaj al URSS față de eventualele manevre de desprindere ale românilor din Tratatul de la Varșovia era așezarea geopolitică: „Dacă relațiile cu noi se agravează, conducerea română ar putea alege această soluție, dar, cu o orchestrație ideologică abilă în legătură cu acest pas, noi nu vom pierde cu adevărat nimic, de vreme ce localizarea geopolitică va forța autoizolata România să ia în considerație interesele noastre"[17]. Proiectul sovietic viza, în etapa a doua a dezvoltării liberalizării politicii externe, trecerea României „din sfera influenței monopolistice a URSS în sfera unei influențe mutuale și articulate *(joint*, în versiunea engleză) a Uniunii Sovietice și a Pieței Comune Europene"[18]. Definiția viitoarei societăți românești – și a celorlalte societăți ieșite din comunism – era clară în raportul Comisiei Bogomolov – „un nou model de socialism"[19], având totodată și caracterul „unei înfrângeri parțiale *(preodolenie*, în versiunea rusă) a înțelegerilor de la Ialta"[20].

Raportul Comisiei Bogomolov se dovedește peste timp un document profesionist, serios și realist – în termenii viziunii de atunci asupra evenimentelor –, o analiză lucidă asupra crizei generale a comunismului. Toate referirile la România sunt pertinente, deosebindu-se prin acuratețea observației și a informației de fanteziile și de falsurile informaționale ale Occidentului, influențate de îndelungata propagandă iredentistă maghiară.

Memorandumul Iakovlev. Tot la 1 februarie 1989, pe baza raportului Comisiei Bogomolov, Departamentul Internațional al CC al PCUS (DICCPCUS) înainta un memorandum lui Alexandr Iakovlev, care ne dezvăluie astăzi alte proiecții timpurii ale scenariului de liberalizare a sistemului comunist european. Ele sunt la fel

[16] Liviu Vălenaș, *Convorbiri secrete cu Corneliu Coposu*, Ed. Ars Longa, Iași, p. 67, interviu din 16 februarie 1990.
[17] *Memorandum Bogomolov Commission...*, p. 9.
[18] *Ibidem*, p. 10.
[19] *Ibidem*, p. 11.
[20] *Ibidem*, p. 12.